

Μνήμων

Τόμ. 32 (2012)

Κατερίνα Μπρέγιαννη, Νεοελληνικό νόμισμα. Κράτος και ιδεολογία από την Επανάσταση έως το Μεσοπόλεμο, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού, Αθήνα 2011

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.651](https://doi.org/10.12681/mnimon.651)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ Γ. (2012). Κατερίνα Μπρέγιαννη, Νεοελληνικό νόμισμα. Κράτος και ιδεολογία από την Επανάσταση έως το Μεσοπόλεμο, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού, Αθήνα 2011. *Μνήμων*, 32, 269–273. <https://doi.org/10.12681/mnimon.651>

ἀσφαλειῶν, με κύριο θέμα τις ἀτομικὲς καὶ πολιτικὲς ἐλευθερίες καὶ τὰ μέσα διασφάλισής τους ἀπὸ τις «μηχανουργίες» τῶν κάθε λογῆς ἐξουσιῶν.

Ἀπὸ τὴν ἐκδοτικὴ παραγωγή τῶν χρόνων ποὺ καλύπτει ἡ *Ελληνικὴ Βιβλιογραφία* ἀναδύεται ἓνας ποικιλόμορφος κόσμος συγγραφέων καὶ μεταφραστῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν καὶ λίγες γυναικὲς με χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὴν Εὐακθία Καΐρη. Πρόκειται γιὰ παλαιούς λογίους ἀλλὰ καὶ πολλοὺς νεότερους με σπουδὲς στὰ εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια, συντηρητικὸς δασκάλους ἀλλὰ καὶ νεωτεριστὲς διανοουμένους, αὐτόχθονες καὶ κυρίως ἑτερόχθονες, κληρικοὺς ἀλλὰ «ὀλοένα καὶ περισσότερο» κοσμικοὺς· ἓνας κόσμος ἀνομοιογενὲς ἀλλὰ με πίστη «στὴ δύναμη τοῦ τυπωμένου λόγου», ποὺ θὰ συμμετάσχει ἄμεσα ἢ ἔμμεσα στὶς πολιτικὲς, κοινωνικὲς καὶ πολιτισμικὲς διεργασίες τῆς ἐποχῆς καὶ θὰ συμβάλει στὴ διαμόρφωση τῶν συνταγματικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν θεσμῶν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

Σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ θέματα καὶ πολλὰ ἄλλα, ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς *Ελληνικῆς Βιβλιογραφίας*, ἀναφέρεται με διεξοδικὸ τρόπο καὶ ἐλεπτόνυσις ποὺ φανερώνουν γνώση τῆς ἱστορίας τοῦ βιβλίου καὶ εὐαισθησία, ἢ Πόπη Πολέμη στὸ προλογικὸ τῆς κείμενο με τὸν τίτλο «Ἀπὸ τὰ κατάλοιπα στὶς σταθμίσεις». Στὴν ἴδια καὶ στὶς συνεργατίες τῆς ὀφείλουμε, ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεθοδικὴ ἐπεξεργασία, τοὺς ἐλέγχους καὶ τις συμπληρώσεις τοῦ ὑλικοῦ ποὺ ἄφησε ὁ Φίλιππος Ἡλιού, τὰ ἐξαιρετικὰ χρήσιμα εὐρετήρια ποὺ ἐνοποιῶν τὴ βιβλιογραφικὴ ὕλη καὶ διευκολύνουν τις ἀναζητήσεις τοῦ χρήστη.

Κλείνοντας, πρέπει νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔντυπη *Ελληνικὴ Βιβλιο-*

γραφία, ἔχουμε σήμερα στὴ διάθεσή μας, χάρις στὶς φροντίδες τοῦ Βιβλιολογικοῦ Ἐργαστηρίου «Φίλιππος Ἡλιού», καὶ μιὰ εὐρύτερη ἠλεκτρονικὴ ἔκδοση. Ἀναφέρομαι, βέβαια, στὸν ἠλεκτρονικὸ κατάλογο ὀλόκληρης τῆς ἐλληνικῆς βιβλιοπαραγωγῆς τοῦ 19ου αἰώνα (1801-1900), ποὺ βρίσκεται σὲ κοινὴ χρῆση ἀπὸ τὸ 2008 στὸν δικτυακὸ τόπο τοῦ Μουσείου Μπενάκη· ἓνα «δυναμικὸ» κατάλογο ποὺ συμπληρῶνεται διαρκῶς με νέο ὑλικὸ καὶ προσφέρει τὴ δυνατότητα ποικίλων ἀναζητήσεων, καθὼς καὶ τὴν πρόσβαση, μέσω τῶν ἠλεκτρονικῶν διευθύνσεων ποὺ παρέχει, στὰ βιβλία ἐκεῖνα ποὺ ὑπάρχουν σὲ ψηφιοποιημένη μορφή στὸ διαδίκτυο. Στὸ Βιβλιολογικὸ Ἐργαστήρι χρωστᾶμε, ἐπίσης, ἓνα ἀκόμη βιβλίο, ἀπὸ τὰ κατάλοιπα καὶ αὐτὸ τοῦ Φίλιππου, ποὺ ἐκδόθηκε πρόσφατα (2008) με ἐπιμέλεια τῆς Πόπης Πολέμη καὶ με τὴ συνεργασία τῆς Ἄνας Ματθαίου καὶ τῆς Εἰρήνης Ριζάκη: τὸ *Διὰ τοῦ γένους τὸν φωτισμόν*, ποὺ περιέχει ἀγγελίες γιὰ τὴν ἔκδοση ἐλληνικῶν ἐντύπων στὰ χρόνια 1734-1821.

Οἱ παραπάνω ἐργασίες, με ἐπιστέγασμα τὴν ἔκδοση τῆς *Ελληνικῆς Βιβλιογραφίας*, ἀνοίγουν καινούργιους δρόμους στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ βιβλίου καὶ τῆς ἀνάγνωσης, καὶ θὰ ἤθελα νὰ ὑπογραμμίσω γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὸν ὑποδειγματικὸ τρόπο διαχείρισης τοῦ τεκμηριωτικοῦ ὑλικοῦ ποὺ ἄφησε ὁ Φίλιππος Ἡλιού ἀπὸ τὴ μικρὴ ομάδα τοῦ Βιβλιολογικοῦ Ἐργαστηρίου, καὶ ἰδιαίτερα τὴν προσφορά τῆς Πόπης Πολέμη ποὺ συνεχίζει σὲ δύσκολους καιροὺς τὴν ἐπίμοχθη ἀλλὰ καὶ γοητευτικὴ διαδρομὴ στὸν κόσμο τοῦ βιβλίου, τὴν ὁποία ξεκίνησε ὁ Φίλιππος.

ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΠΠΑΣ

Κατερίνα Μπρέγιαννη, *Νεοελληνικὸ νόμισμα. Κράτος καὶ ἰδεολογία ἀπὸ τὴν Επανάσταση ἕως τὸ Μεσοπόλεμο*, Ακαδημία Αθηνῶν, Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, Αθήνα 2011, 363 σ.

Σε μια περίοδο ὅπου κυρίαρχο θέμα συζήτησης, στὴ χώρα μας ἀλλὰ καὶ διεθνῶς,

αποτελεῖ ἡ ενδεχόμενη ἔξοδος τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴ ζώνη του ευρώ, ἢ ἀκόμη καὶ

η πρόσφατη πρόταση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος των ΗΠΑ για επαναφορά του νομισματικού κανόνα του χρυσού, το νέο βιβλίο της Κατερίνας Μπρέγιαννη, το οποίο εξετάζει, μεταξύ άλλων, τις εμπειρίες της χώρας μας από τη συμμετοχή της στην πρώτη ευρωπαϊκή «ζώνη» κοινής νομισματικής πολιτικής (Λατινική Νομισματική Ένωση), καθώς και από τον χρυσό κανόνα, είναι αναμφίβολα ένα από τα πιο επίκαιρα ιστοριογραφικά έργα που είδαν το φως της δημοσιότητας κατά την τελευταία διετία, παρόλο που η συγγραφή του έγινε προγενέστερα, στα χρόνια της επίπλαστης ελληνικής ευημερίας. Ήδη από την εισαγωγή του βιβλίου οι θεμελιώδεις διαπιστώσεις της Μπρέγιαννη οδηγούν αναπόφευκτα τη σκέψη του αναγνώστη σε συσχετισμούς με τη σημερινή πραγματικότητα: «Οπωσδήποτε, τα νομισματικά φαινόμενα δεν αποτελούν ούτε εθνικές εξαιρέσεις ούτε μεμονωμένες εκφάνσεις ευρύτερων οικονομικών δομών. Αντίθετα, απεικάζουν συνολικότερες διευθετήσεις του οικονομικού συστήματος, ιδίως μετά τη γένεση και ανάπτυξη του καπιταλισμού [...] η ασθένεια του νομίσματος δεν μπορεί παρά να απεικάζει βαθύτερες, εσωτερικές και εξωτερικές, κρίσεις».

Το νέο βιβλίο της Μπρέγιαννη, όπως και οι προηγούμενες μελέτες της, δεν βασίζεται μόνο στην υπάρχουσα ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, αλλά και σε εξαιρετικά πλούσιο τεκμηριωτικό υλικό, ανέκδοτο (Γενικά Αρχεία του Κράτους, ελληνικά τραπεζικά αρχεία, αρχείο του Foreign Office, Αρχείο της Τράπεζας της Γαλλίας, αρχείο του Νομισματοκοπέιου του Παρισιού) και εκδομένο (παράγωγα του ελληνικού κοινοβουλευτικού έργου, ελληνικά νομοθετικά κείμενα, διεθνείς νομισματικές συνθήκες), πράγμα που το καθιστά έργο αναφοράς για την ιστορία του εθνικού μας νομίσματος, κατά το μεγαλύτερο διάστημα του βίου του, από τη γένεσή του έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. «Άλλωστε, το χρονικό όριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου», όπως μας εξηγεί η

συγγραφέας, «υποδηλώνει το γεγονός ότι η μεταπολεμική νομισματική κατάσταση, τόσο στην Ελλάδα, όσο και διεθνώς, αλλάζει ριζικά», καθώς «τα εθνικά νομίσματα αποσυνδέθηκαν από το χρυσό και ορίστηκαν επίσης σταθερές ισοτιμίες μεταξύ των, ενώ ως το μοναδικό νόμισμα που ήταν μετατρέψιμο σε χρυσό καθορίστηκε το δολάριο των ΗΠΑ».

Αντίθετα από άλλα ιστοριογραφικά έργα για το νεοελληνικό νόμισμα, τα οποία μελετούν την οικονομική διάσταση των νομισματικών φαινομένων, το έργο της Μπρέγιαννη διευρύνει τους ερευνητικούς ορίζοντες εστιάζοντας στην πολιτική διάσταση των φαινομένων αυτών, «με βάση το σκεπτικό ότι ο χώρος του πολιτικού είναι ο χώρος συνάρθρωσης της οικονομικής, της κοινωνικής και της πολιτιστικής δομής». Με τη διαφορετική αυτή προσέγγιση το νόμισμα μετατρέπεται σε ένα εργαλείο για την ιχνηλάτηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών πραγματικοτήτων· κατ' αυτό τον τρόπο διαπιστώνεται ότι «οι διαφορετικές φάσεις στην ιστορία της δραχμής απηχούν ευρύτερες οικονομικές και πολιτικές μεταβολές», οι οποίες, με τη σειρά τους, υπαγορεύουν και την ακολουθούμενη από τη συγγραφέα περιοδολόγηση της ιστορίας του νεοελληνικού νομίσματος.

Παρά το γεγονός ότι η εν λόγω μελέτη επικεντρώνεται στην πολιτική διάσταση των νομισματικών φαινομένων, η θεώρηση του νεοελληνικού νομίσματος από τη Μπρέγιαννη δεν είναι απλά διαφορετική αλλά ολιστική, καθώς εξετάζονται παράλληλα οι διαφορετικοί χρόνοι που ενυπάρχουν σε αυτό: α) Η χρονολόγηση της κοπής του και τα πραγματολογικά στοιχεία γύρω από αυτήν (ιστορικός χρόνος)· β) η ποσοτική έκφραση των νομισματικών φαινομένων και η λειτουργία του χρήματος ως συναλλαγματικού μέσου (οικονομικός χρόνος)· γ) το θεσμικό πλαίσιο και οι συναρμογές στην άσκηση της κρατικής εξουσίας (πολιτικός χρόνος)· δ) η υλική και καλλιτεχνική φύση του νομίσματος

(«καθαρά» νομισματικός χρόνος): ε) ο τρόπος με τον οποίο τα διάφορα κοινωνικά στρώματα κατανοούν, χρησιμοποιούν και εντέλει «βιώνουν» την έννοια του νομίσματος (αποκλίνων κοινωνικός χρόνος).

Η πολυδιάστατη πρόσληψη του νομίσματος δεν σημαίνει, βέβαια, όπως διευκρινίζει η συγγραφέας, ότι η οικονομία της Ελλάδας ήταν τότε μια οικονομία ανοικτή και εκχρηματισμένη. Αντίθετα, η κυριαρχία του αγροτικού τομέα, η εμπορευματοποίηση ενός μέρους μόνο της γεωργικής παραγωγής, η ζήτηση για το χρήμα και η μικρή προσφορά του από τους επίσημους μηχανισμούς πίστης, καθώς και το μέλημα του κρατικού μηχανισμού να εξασφαλίσει την εκτύπωση του μεταλλικού νομίσματος και να καλύπτει με μεταλλικό απόθεμα την κυκλοφορία τραπεζογραμμάτων, μαρτυρούν το ζητούμενο του εκχρηματισμού της ελληνικής οικονομίας.

Το έργο της Μπρέγιαννη διαιρείται σε οκτώ κεφάλαια. Με τη λογική ότι «το εθνικό νόμισμα εντάσσεται σε υπερεθνικές δομές» και ότι «δεν μπορεί να ερευνηθεί ξέχωρα από τους μηχανισμούς της αγοράς», το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στη σχέση νομίσματος και οικονομίας στην Ευρώπη, από τον 19ο έως τον 20ό αιώνα, επιτρέποντας έτσι στον αναγνώστη να εντάξει το ελληνικό παράδειγμα στα διεθνή συμφραζόμενά του. Η παγίωση του οικονομικού φιλελευθερισμού και η υιοθέτηση του κανόνα χρυσού, ο ανταγωνισμός μεταξύ του χρυσού κανόνα και του διμεταλλισμού (κανόνας χρυσού – αργύρου), η θεσμική κατοχύρωση του διμεταλλισμού με τη δημιουργία της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης, η αποτυχία της πρώτης αυτής νομισματικής ένωσης κρατών και η οριστική στροφή προς τον κανόνα χρυσού, η προσπάθεια των ευρωπαϊκών κεντρικών τραπεζών να διασφαλίσουν τη σταθερότητα του νομίσματος, η ύφεση που ακολούθησε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η κρίση του 1929 αποτελούν τους βασικούς άξονες, γύρω από τους οποίους αναπτύσσεται το διεθνές νομισματικό γί-

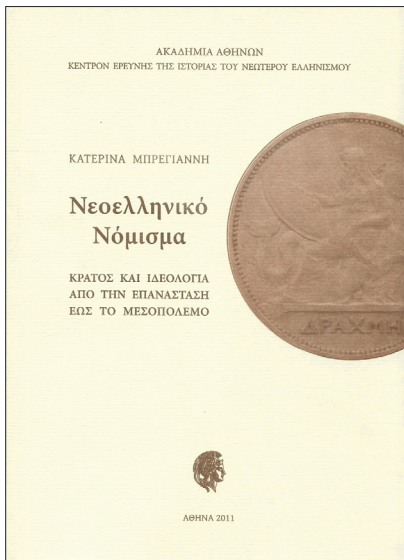
γνεσθαι κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρακολουθούμε τις πρώτες ανεπιτυχείς προσπάθειες για κοπή νομίσματος, πριν την άφιξη του Ι. Α. Καποδίστρια, και κατόπιν την ελπιδοφόρα, συμβολικά αλλά και κυριολεκτικά, γέννηση του φοίνικα, του πρώτου εθνικού νομίσματος, μέσα από τις στάχτες της Επανάστασης. Πέρα από τη νομισματική λειτουργία του φοίνικα, η συγγραφέας αναλύει τις ιδεολογικές αποτυπώσεις του νέου νομίσματος, αναδεικνύοντας την πολλαπλή σημασία των συμβόλων, «καθώς συμπυκνώνουν την επιδιωκόμενη ανάδειξη της “ελληνικότητας” αλλά και την απήχηση των δυτικοευρωπαϊκών προτύπων».

Η τομή στο πολιτειακό ζήτημα, που πραγματοποιείται με την άφιξη του νεαρού βασιλιά Όθωνα και της Αντιβασιλείας στην Ελλάδα, αντανακλάται και στο νομισματικό σύστημα, με τον καθορισμό της δραχμής ως νέας νομισματικής μονάδας. Η δραχμή, όπως επισημαίνει η Μπρέγιαννη στο τρίτο κεφάλαιο, «συμβολικά αποτύπωσε ως μοναδικό πλέον ιδεολόγημα του νεοελληνικού Κράτους την άμεση σύνδεση με το αρχαιοελληνικό παρελθόν», ενώ η λειτουργία του νέου νομίσματος υποδεικνύει ότι «ο οικονομικός φιλελευθερισμός αποτελούσε θεμελιώδη αρχή του οθωνικού Κράτους, σε αντίθεση με τον πολιτικό δεσποτισμό του». Επιπλέον, με την αρχειακή έρευνά της, η συγγραφέας φέρνει στο φως νέα δεδομένα, τα οποία αποσαφηνίζουν το χρονικό και θεσμικό πλαίσιο της κοπής των νομισμάτων τόσο κατά την περίοδο του Όθωνα όσο και κατά την περίοδο του Γεωργίου Α΄, η οποία εξετάζεται στο επόμενο, τέταρτο κεφάλαιο.

Η αλλαγή της βασιλικής δυναστείας και η ανάρρηση στον ελληνικό θρόνο του Γεωργίου Α΄ συνοδεύτηκε από την υιοθέτηση νέας νομισματικής μονάδας, της δραχμής του 1867, η οποία ακολούθησε τα πρότυπα του γαλλικού φράγκου και επέτρεψε την εισδοχή της Ελλάδας στη Λατινική Νομισματική Ένωση. Παρά την

ελληνική εφαρμογή του νέου νομισματικού συστήματος και την ανάγκη καταφυγής στο καθεστώς αναγκαστικής κυκλοφορίας, η δυτικόστροφη οικονομική πολιτική του ελληνικού βασιλείου μαρτυρεί την πρόθεση της χώρας να ενταχθεί σε μια ευρύτερη αγορά, ακολουθώντας τις αρχές της φιλελεύθερης διάρθρωσης των ευρωπαϊκών οικονομιών, και παράλληλα υποδηλώνει τις προσδοκίες αλλά και τους φόβους της ελληνικής αστικής τάξης.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται η ελληνική δημοσιονομική και νομισματική κρίση του 1885-1909, η οποία ακολούθησε τη διεθνή νομισματική κρίση και εκδηλώθηκε αρχικά με την υποτίμηση της δραχμής έναντι του γαλλικού φράγκου και με την κυκλοφορία κερματικών γραμματίων, των οποίων οι παραστάσεις, σε αντίθεση με «τα νομίσματα του Γεωργίου Α' που απηχούν τη διεθνή τάση απεικόνισης του μονάρχη, συμβόλου και τελικά εγγυητή της κρατικής "αυθεντίας"», «ανακαλούν για άλλη μια φορά το ένδοξο παρελθόν και επικαλούνται τη συνέχεια του ελληνισμού». Όμως, όπως επισημαίνεται, η πρακτική απεικόνισης αρχαιοελληνικών παραστάσε-

ων στα τραπεζογραμμάτια του τέλους του 19ου αιώνα αλλά και του αρχόμενου 20ού, ήταν μια διεθνής κανονικότητα. Επομένως, σύμφωνα με τη συγγραφέα, οι απεικονίσεις των νεοελληνικών τραπεζογραμμάτων και κερματικών γραμματίων δεν μπορούν να ειπωθούν υπό το πρίσμα της εμπέδωσης εθνικιστικής ιδεολογίας. Με την πτώχευση του 1893 επιβλήθηκε στην Ελλάδα ο έλεγχος της Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής, η οποία δεν αναδείχθηκε ρυθμιστής μόνο της δημοσιονομικής κατάστασης αλλά και ειδικότερων νομισματικών ζητημάτων. Με την απαίτηση της ΔΟΕ για αντικατάσταση των κερματικών γραμματίων και τη συνακόλουθη αντιπληθωριστική πολιτική που ασκήθηκε, η αξία της δραχμής σταδιακά αποκαταστάθηκε. Η νομισματική μεταρρύθμιση του 1910 συνέδεσε την κυκλοφορία τραπεζογραμμάτων με την κάλυψη των επιπλέον εκδόσεων από αποθεματικά σε ξένο νόμισμα ή χρυσό, προσδίδοντας έτσι ελαστικότητα στους νομισματικούς μηχανισμούς και προεικάζοντας τον μεσοπολεμικό κανόνα χρυσού – συναλλάγματος.

Στο μεταξύ, τα γεωγραφικά όρια του νεοελληνικού κράτους δεν είχαν μείνει σταθερά από την ίδρυσή του, αλλά είχαν διευρυνθεί με την ενσωμάτωση των Επτανήσων και της Θεσσαλίας. Η διαχείριση της νομισματικής κυκλοφορίας στα νέα κρατικά εδάφη αποτελεί σημαντική παράμετρο των νομισματικών εξελίξεων και μελετάται διεξοδικά στο έκτο κεφάλαιο. Οι πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα αποδείχθηκαν καθοριστικές για τη γεωγραφική διαμόρφωση της εθνικής αγοράς, καθώς τα ελληνικά σύνορα έλαβαν περίπου τη σημερινή μορφή τους.

Ωστόσο, οι συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις που ακολούθησαν, ανέκοψαν την προσπάθεια της νομισματικής σταθεροποίησης αλλά και της δημοσιονομικής εξυγίανσης, στην οποία αναφέρεται το έβδομο κεφάλαιο. Μετά τις ασημένιες και τις νικέλινες κοπές, τα χαλκονικέλινα νομίσματα που κόπηκαν κατά τη δεκαετία του 1920,

αποτύπωσαν τη δεινή οικονομική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η χώρα, και την απαξίωση της νομισματικής της μονάδας· παράλληλα, η απεικόνιση της κεφαλής της θεάς Αθηνάς, στη νομισματική σειρά του 1926, συμβόλισε με τον καλύτερο τρόπο την αλλαγή του πολιτικού καθεστώτος και την ανακήρυξη της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας, ανακαλώντας εμπνευσμένα από τη Γαλλική Επανάσταση εικονογραφικά πρότυπα των φιλελεύθερων απαρχών του νεοελληνικού κράτους.

Κατά την ίδια δεκαετία, οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στον αγροτικό και τραπεζικό τομέα, για τις οποίες αφορμή ήταν η εγκατάσταση των προσφύγων από τη Μικρασία και την Ανατολική Θράκη, απέδωσαν γρήγορα καρπούς, επιτυγχάνοντας τη σταθεροποίηση της δραχμής και τη σύνδεσή της με τον διεθνή κανόνα χρυσού – συναλλάγματος. Ωστόσο, η διεθνής κρίση του 1929 επιβράδυνε αυτές τις προσπάθειες εξυγίανσης της ελληνικής οικονομίας και, κατά τη δεκαετία του 1930, επέβαλε μια προστατευτική οικονομική πολιτική. Οι παραστάσεις των νομισμάτων της περιόδου αυτής, η οποία

εξετάζεται στο όγδοο κεφάλαιο, επιβεβαιώνουν την υιοθέτηση αρχαιοελληνικών εικονογραφικών προτύπων από την Α' Ελληνική Δημοκρατία, ενώ η επανεμφάνιση του συμβόλου του φοίνικα καθιστά αναπόφευκτη τη σύνδεση με την καποδιστριακή περίοδο και τις ελπίδες για εθνική αναγέννηση, τις οποίες είχε αναπτέρωσει το ιδεολόγημα του μεσοπολεμικού εκσυγχρονισμού.

Συμπερασματικά, το έργο της Μπρέγιαννη επιτρέπει στον αναγνώστη να σταθμίσει τις συνέχειες και τις ασυνέχειες της νεοελληνικής νομισματικής ιστορίας και να διαπιστώσει ότι αυτή δεν αποτελεί παρά αντανάκλαση τόσο των διάφορων φάσεων εξέλιξης του κρατικού μηχανισμού όσο και της εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από τις δυτικοευρωπαϊκές οικονομίες, ή, καλύτερα, της αλληλεξάρτησης. Η πολιτική διαχείριση του νομίσματος αντανακλά δε την εκάστοτε θέση και λειτουργία της ελληνικής αστικής τάξης στον ευρωπαϊκό καταμερισμό κεφαλαίου και εργασίας.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ

Eric R. Dursteler, *Renegade Women: Gender, Identity and Boundaries in the Early Modern Mediterranean*, The Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη 2011, 222 σ.

Gillian Weiss, *Captives and Corsairs: France and Slavery in the Early Modern Mediterranean*, Stanford University Press, Stanford CA 2011, 389 σ.

Προς μια νέα ιστορία της πρώιμης νεότερης Μεσογείου;

Μια σειρά μελετών στις αρχές της δεκαετίας του 2000, με προεξάρχον το έργο των Peregrine Horden και Nicholas Purchell,¹ επιστέγασαν τις ερευνητικές αναζητήσεις των δύο προηγούμενων δεκαετιών (τουλά-

χιστον δέκα ακαδημαϊκά περιοδικά έφεραν τον όρο «Μεσόγειος» ή παράγωγά του στον τίτλο τους) και αποτέλεσαν την αφετηρία για τη θεμελίωση και θεαματική διεύρυνση του πεδίου των μεσογειακών σπουδών, ειδικότερα της μεσογειακής ιστορίας, με συστηματική βιβλιογραφική παραγωγή, μεταπτυχιακά προγράμματα και ερευνητικές δομές.² Στα χνάρια της μπρωντελικής

1. Peregrine Horden & Nicholas Purchell, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, Blackwell, Οξφόρδη 2000 (ελλ. μτφρ. *Μεσόγειος θάλαττα πονηροδιάσκαλος: Μελέτη της μεσογειακής ιστορίας*, Αθήνα 2004).

2. Βλ. για παράδειγμα το ερευνητικό πρόγραμμα, υπό τη διεύθυνση της Clau-